

nya perspektiv på planering när barnen får välja skola. studier i gränslandet mellan geografi och miljöpsykologi

urban nordin & maria nordström

Forskning om barn i barns sammanhang behövs!

Forskning initieras, drivs framåt och prioriteras i vågor. En angelägen forskningsfråga tränger ut andra, mindre angelägna försvinner. En tydlig sådan våg inom samhällsvetenskap och humaniora har varit genus. En förhållandevis ny strömning i Sverige är studier av barn i olika geografiska sammanhang (Tillberg 2001, Cele 2006, Nordström 2005a).

Lika lite som könsmässigt beteende kan studeras isolerat kan barns beteende undersökas utan sitt sammanhang. Små barn är per definition utan ansvar. Lite tillspetsat kan man uttrycka det så att barn är fångna i vuxnas värld. Familjen är barns närmaste sociala värld. Därför måste studier av barn alltid relateras till det samhälle och de platser där barnen lever med sina familjer. I forskningsområdet »Barns geografier», *Children's Geographies*, påvisas betydelsen för barnens fysiska rörlighet av de strukturer som finns i barnens omgivningar (Tillberg 2001, Cele 2006, Gough 2008).

Eftersom en stor del av barns tid tillbringas i skolan och på väg till och från skolan, är dessa miljöer och sammanhang särskilt intressanta.

Hushållens anpassning till nya rumsliga sammanhang och utveckling av vardagsstrategier.

Det postindustrialiserade samhället kännetecknas av hushållens allt större fysiska rörlighet och ökade möjligheter att kommunicera över stora avstånd samtidigt som den politiskt styrda lokaliseringen av offentlig och privat service blivit allt svagare (Hermelin 2003, Kooiman 2000, Sydow 2004). Problemet kring hushållens anpassningar till dessa förändrade villkor har beaktats i flera sammanhang, både här hemma i Sverige och utomlands (Vilhelmsson 2002)

Det är inte längre givet att man arbetar nära bostaden eller att barnen går i den skola som ligger närmast hemmet. I det perspektivet blir tiden och hur man planerar tiden allt viktigare. Det gäller för familjen att på ett rimligt sätt få in dygnets alla verksamheter i sin tidsbudget när möjligheterna finns att välja var man ska arbeta och var barnen ska gå i skolan.

Problemkomplexet rörande barnens väg till skolan rymmer ingredienser för flera geografiska perspektiv och inbjuder till analyser på olika skalnivåer. Syftet är här att nämna några, som vi tycker, intressanta infallsvinklar. En analys kan ta utgångs-

punkt från barnens perspektiv. En annan utgångspunkt är föräldraperspektivet. En tredje analytisk nivå är skolan och den fjärde nivån är samhällets, framförallt den kommunala.

Den kommunala nivån

För att börja med den fjärde nivån, den kommunala, är det tydligt att kommunerna först fick mer att säga till om när det gäller skolfrågor i och med att skolan kommunaliserades år 1991. Under senare år har kommunernas roll ändrats igen och nu minskat som en följd av dels barnens rätt att välja skola, dels rätten att starta fristående skolor. Parallellt med att många barn har fått ökad frihet att välja skola sker en ökning av antalet fristående skolor i Sverige. Fortfarande är antalet barn som går i friskolor relativt begränsat, åtminstone sett i ett nationellt perspektiv. I Sverige går cirka nio procent av högstadiebarnen i en friskola. I storstadsområdena har ökningen på sina håll varit rätt dramatisk. Flest friskoleelever finns i Täby kommun där cirka 30 procent av högstadieeleverna går i en friskola. Friskolereformen var tänkt att öka valfriheten, man väljer den skola som har de bästa förutsättningarna för ens barn. Det fanns också ett ytterligare syfte, nämligen att öka mångfalden och därigenom vitalisera den svenska skolan (jmf Feldt 2007).

Detta har fått som konsekvens mindre detaljstyrda skolor jämfört med hur det var innan reformerna. Makten över skolfrågorna har förts ned först från staten till kommunerna, sedan från kommunerna till skolorna och barnfamiljerna.

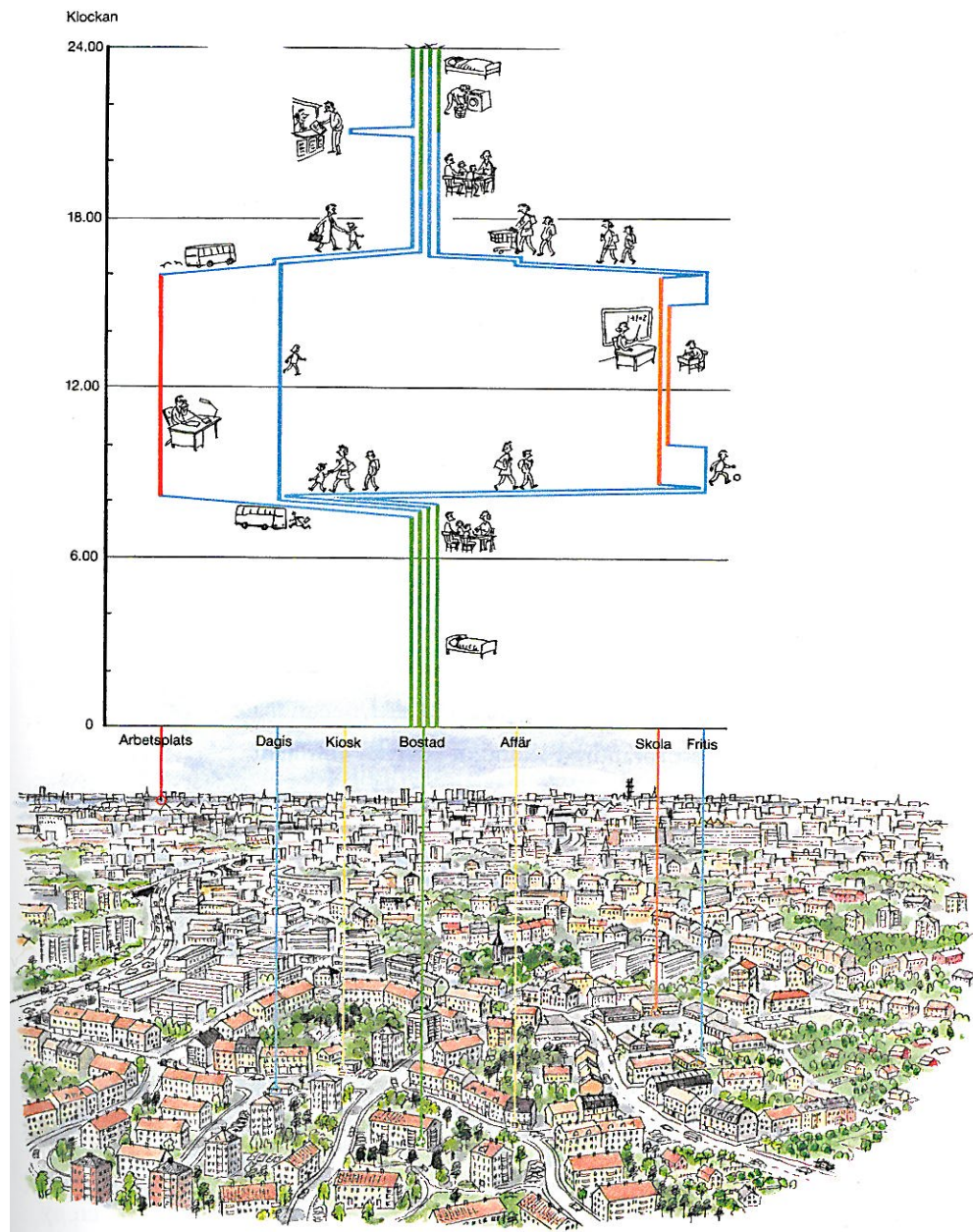
Trots att kommunerna fortfarande har ansvaret för att barnen ska ha en skola att

gå i tycks många kommuner se de fristående skolorna som en avlastning där man inte behöver lägga ned tidsödande arbete att dimensionera skolorna efter elevunderlaget med allt vad det innebär av mer eller mindre osäkra befolkningsprognoser. Problemet för kommunerna uppstår om många skolor läggs ned som en följd av att barn söker sig till skolor i andra kommuner. Det här behöver inte bara drabba de fristående skolorna utan även de kommunala. Det är sannolikt i första hand ett problem först när nya årskullar av elever söker sig till skolor i hemkommunen, skolor som då inte längre finns kvar.

Riskerna för ökad segregation inom och mellan kommunerna är nog det mest uppmärksammade problemet i kölvattnet av en ökad valfrihet i skolval för barnen och i friheten att starta fristående skolor (jmf Eklundh 2007). En ökad konkurrens mellan skolorna kan innebära att barnen inte får plats i en attraktiv skola i hemkommunen vars platser i stället tas av duktigare elever från andra kommuner. Här finns en fara för »undanträngning» där de elever med sämre betyg tvingas till längre resor till mer avlägset belägna skolor.

De som menar att segregationen ökar som en följd av valfriheten har som huvudtes att de elever med de bästa materiella resurserna och kunskapsresurserna mer än tidigare klumpas samman i miljöer där likheten inåt förstärks och olikheterna mot dem som är utanför markeras allt tydligare.

De fattiga miljöerna blir med andra ord allt fattigare när valfriheten ökar för dem som har mest att vinna på den. Mot denna tes finns de som argumenterar för att valfriheten innebär spridning och utjämning sna-

Figur 1. Familjernas tidsgeografiska pussel. Tidsgeografin pekar på det faktum att varje förflyttning, såsom barnens väg till och från skolan, tar tid i anspråk. Ju större avstånd, desto mer tid går åt. Det gäller att pussla så att alla familjemedlemmarnas aktiviteter ryms i familjens samlade tidsbudget. Källa: Ellegård & Lenntorp 1993:25. Teckning av Nils Forshed.

rare än sammanklumpning och åtskillnad och att Sveriges behov av spjutspetskompetens på sikt måste tryggas. De menar att detta görs bäst om man börjar tidigt med att stimulera studiebegåvade barn i elitskolor som de själva får söka sig till.

Skolan

När de enskilda skolornas inflytande i skolfrågor ökat har de mer och mer fått karaktären av vinstdrivande företag med nya uppgifter som bäst kan sammanfattas i kravet att vara en attraktiv skola och att hålla budgeten. Den kanske viktigaste uppgiften är nu att på olika sätt locka till sig elever och samtidigt försöka få de elever som går i skolan att gå kvar. Svårigheterna för skolans ledning är att klara av dessa nya uppgifter som marknadsförare och ekonomer när rekryteringen till skolornas ledningsfunktioner av tradition har utgått från god administrativ förmåga samt kunskap att hantera personalfrågor. Det var också viktigt att ha en gedigen, både reell och formell pedagogisk kompetens, vilket tog sig uttryck i att många rektorer tidigare rekryterades från lärarkategorin. Hanteringen av den nya situationen kompliceras av att tidsramarna är så snäva när föräldrar, ofta i grupp, från en dag till en annan bestämmer sig för att barnen ska byta skola

Ur den enskilda skolans perspektiv finns risken, i händelse av att alltför få barn söker sig till skolan i fråga, att bli utkonkurrerad av andra skolor och då inte bara av dem som finns i den egna kommunen. Om skolan stängs drabbas ju i första hand skolans personal, men på sikt också kommunen och ytterst barnen och barnens föräldrar.

Familjenivån: Föräldrarna

Ansvaret för barnens skolval ligger hos föräldrarna, åtminstone så länge barnen är i en ålder upp till förpuberteten. Hur ser föräldrarna på barnens val av skola? På vilket sätt hanterar man syskons olika behov, hur vägs barnens behov av kunskap mot de påfrestningar som längre skolväg och osäkra förhållanden i övrigt innebär för barnen och hur förenar man de krav som hänsynen till barnen medför med de krav som gäller för föräldrarnas yrkesliv? Vilka strategier utvecklar familjerna för att få en välfungerande vardag? Barnens krav på tidsutrymme måste vägas mot föräldrarnas behov i övrigt såsom tillräckligt med tid för förvärvsarbete samt tid för att göra allt annat i och utanför hemmet (Jarvis et al 2001). Det bör ju också finnas tid för familjemedlemmarna att ofta och någorlunda regelbundet vara tillsammans. Figur 1 visar, med ett tidsgeografiskt diagram, hur viktigt det är att de platser man besöker dagligen ryms inom de tidsramar man har till förfogande.

De tidspressade villkor många människor lever under har uppmärksammas som en faktor för psykisk och fysisk ohälsa hos vuxna och barn även om konsekvenserna för barn inte i samma utsträckning undersökts.

...och barnen

Alltfler barn skjutsas idag till skolan av sina föräldrar beroende på att föräldrarna använder bil mycket mera i vardagen än tidigare. Man transporterar sina barn till skolan när man samtidigt ger sig iväg till arbetet. Ibland bor man långt ifrån skolan och löser då problemet med det stora avståndet

Figur 2. Barn och bilar trängs i skumma gryningsljus på små ytor vid skolan. Foto: Urban Nordin, 2009.

till skolan genom att skjutsa barnen (Barker 2006). Begreppet »regionförstoring» sammanfattar dels den vuxna befolkningens allt bättre möjlighet att nå arbetsplatser på längre avstånd, dels och parallellt företagens möjlighet att få tillgång till ett större utbud av arbetskraft. Regionförstoringen förutsätter tillgängliga transportmedel och tid. Effekterna på barn av föräldrarnas arbetspendling i och med regionförstoring är inte dokumenterade även om det har tydliggjorts att särskilt små barn påverkas negativt av föräldrarnas allt längre arbetsdagar (Nordström 2005b). Följden av längre avstånd mellan hem och skola blir sannolikt också längre arbetsdagar för barnen med ökad risk för kroniska trötthetssymtom och akuta stresstillstånd. Andra effekter av ökat avstånd till skolan är ett mer spritt och

i förhållande till bostaden avlägset socialt liv som i vissa åldrar kan få negativa psykosociala konsekvenser. Ett hittills relativt okänt men angeläget forskningsområde är att analysera konsekvenserna av att tiden minskar för kontakter inom familjerna mellan vuxna och barn.

Att barn i mindre utsträckning än tidigare går till fots eller cyklar till skolan och istället åker bil eller buss kan få till följd minskad fysisk aktivitet och som en konsekvens i ett längre perspektiv problem med övervikt och fetma (Schäfer Elinder & Fas-kunger 2006). Det finns också en ökad risk för olyckor när barn vistas i trafiktäta miljöer (figur 2) i skolornas närhet (Strandlund 2008, Saracco 2008).

Det finns också tänkbara positiva effekter av att barn kan välja skola genom att de

något äldre barnen får möjligheter att ta ett tidigt individuellt ansvar i en skola som erbjuder den utbildning man önskar sig. Det är också rimligt att tro att man stimuleras av umgänget med barn formade i andra sociala sammanhang än dem som finns närmast bostaden, något som sannolikt inverkar positivt på barnen. Det finns i ett vidare sammanhang mycket som talar för att det är bra för människors allmänna välbefinnande att man får, så långt det är möjligt, bestämma själv över sitt liv. Det gäller i skolval likaväl som i andra sammanhang.

Geografin behövs för att analysera samhällsutvecklingen!

Vilka effekterna på barnen än blir behöver trenden i samhällsutvecklingen mot minskad politiskt styrning av offentlig och privat service, större individuell rörlighet och ökad valfrihet uppmärksammas och empiriskt studeras. Det finns många intressanta användningsområden med bäring mot geografiska begrepp och geografisk teoribildning. Betydelsen av platskänslan

för barn och vuxna vid val av bostad för familjen och skola för barnen har tydliga och fruktbara beröringsytor mot miljöpsykologi (Görlitz et al 1998). Ett annat exempel är kopplingen till begrepp som segregation och undanträngning. Ett tredje forsknings-sammanhang är begreppet »regionförstoring» där det finns en naturlig metodapparat i den tidsgeografiska analysmodellen med en arsenal av verktyg och begrepp som kan användas för att svara på frågor hur barn och barnfamiljer upplever och påverkas av genomgripande samhällsförändringar, till exempel det fria skolvalet (Lenntorp 2005). Här kan man knyta an till diskussioner som förts om hur arbetsfördelningen mellan män och kvinnor inom familjesfären påverkas när behovet av transporter ökar (Friberg 2008).

Studier av konsekvenserna av det fria skolvalet kan alltså ske utifrån flera intressanta infallsvinklar och med stöd av nya forskningsinriktningar i geografins gränsområden. Med detta stöd blir geografin allt starkare och allt viktigare i analysen och förståelsen av samhällsutvecklingen.

Referenser

- Barker, J (2006) *Are we there yet? Exploring aspects of automobility in children's lives*, doktorsavhandling, Departments of Geography and Earth Sciences, Brunel University, June 2006.
- Cele, S (2006) *Communicating place: methods for understanding children's experience of place*, Acta Universitatis Stockholmiensis/Stockholm Studies in Human Geography 16, Department of Human Geography, Stockholm University.
- Ellegård, K & B Lenntorp (1993) Tillvarons omvandling, i *Sveriges Nationalatlas, Arbete och fritid*, Bra Böcker, Höganäs.
- Eklundh, A (2007) Skolan som integrationsarena? Geografiska Notiser 65 (2-3): 8-16.
- Feldt, K-O (2007) Därför behövs friskolorna, anförande av Kjell-Olof Feldt, ordförande i Friskolornas riksförbund, vid konferens om friskolor anordnad av Regionförbundet Södra Småland 10 december 2007. Tillgänglig på www.friskola.se (15 januari 2009)
- Friberg, T (2008) Det uppsplittrade rummet. Regionförstoring i ett genusperspektiv (sid 257 – 283), i F Andersson, R Ek & I Molina (red) *Regionalpolitikens geografi*, Studentlitteratur, Lund.
- Gough, K (2008) Guest editorial introduction: Nordic geographies of children and youth, *Geografiska Annaler: Human Geography Series B* 90 (3): 217–226.

- Görlitz, D et al (red) (1998) *Children, cities and psychological theories*, de Gruyter, Berlin.
- Hermelin, B (2003) Möte mellan samhällsplaneringens praktik och teori. Avrapportering av ett samverkansprojekt, *Kulturgeografiskt seminarium* 1/2003
- Jarvis, H; A C Pratt & P Cheng-Chong Wu (2001) *The secret life of cities: the social reproduction of everyday life*, Pearson Education, Harlow.
- Kooiman, J (2000) Societal governance: levels, modes and orders of social-political interactions (sid 138–164), i J Pierre (red) *Debating governance: authority, steering and democracy*, Oxford University Press, Oxford.
- Lenntorp, B (2005) Ett tidrumsligt perspektiv på världen – ett sätt att uppfatta och att studera världen för planering (sid 22–34), i G Forsberg (red) *Planeringens utmaningar och tillämpningar*, Uppsala Publishing House, Uppsala.
- Nordström, M (2005a) Platsintressets skiftande innebörder för barn under uppväxten, i M Johansson & M Küller (red) *Svensk miljöpsykologi*, Studentlitteratur, Lund.
- Nordström, M (2005b) Föräldrars arbetspendling ur barns perspektiv, i *Är regionförstoring hållbar?* Boverket, Karlskrona.
- Saracco, S (2008) Säkerhet vid skolskjuts – ur föräldrars och planerares perspektiv, opublicerad magisteruppsats på Samhällsplanerarlinjen januari 2008, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.
- Schäfer Elinder L & J Faskunger (red) (2006) *Fysisk aktivitet och folkhälsa*, Statens folkhälsoinstitut, Stockholm.
- Strandlund, L (2008) Säkra skolvägar. Jämförelse av två nybyggda bostadsområden, opublicerad magisteruppsats på Samhällsplanerarlinjen januari 2008, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sydow, Å von (2004) *Exploring local governance in urban planning and development. The case of Lindholmen, Göteborg*. Department of Infrastructure, Royal Institute of Technology, Stockholm.
- Tillberg, K (2001) *Barnfamiljers dagliga fritidsresor i bilsamhället. Ett tidspussel med geografiska och könsmässiga variationer*, Geografiska regionstudier nr 43, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Vilhelmsson, B (2002) Rörlighet och förankring. Geografiska aspekter på människors välfärd, Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, Göteborg. *Choros* 2002/1.

*Urban Nordin är forskare och universitetslektor vid
Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: urban.nordin@humangeo.su.se*

*Maria Nordström är docent i miljöpsykologi, verksam vid
Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: maria.nordstrom@humangeo.su.se*